

पठतु संस्कृतम्

शिक्षा

व्याकरणम्

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

तकारान्तः पुंलिङ्गः 'पठत्' शब्दः

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र. वि.	पठन्	पठन्तौ	पठन्तः
द्वि. वि.	पठन्तम्	पठन्तौ	पठतः
तृ. वि.	पठता	पठद्भ्याम्	पठद्भिः
च. वि.	पठते	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
प. वि.	पठतः	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
ष. वि.	पठतः	पठतोः	पठताम्
स. वि.	पठति	पठतोः	पठत्सु
सम्बो. प्र.	हे पठन्	हे पठन्तौ	हे पठन्तः

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

रामः पितरं नमति ।

जनाः रामं पश्यन्ति ।

लक्ष्मणः रामेण सह वनं गच्छति ।

शबरी रामाय फलं ददाति ।

रामात् हनुमान् ऊर्मिकं स्वीकरोति ।

रामस्य पिता दशरथः ।

रामे लक्ष्मणः स्निह्यति ।

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

वनं गच्छन् रामः पितरं नमति ।
जनाः गच्छन्तं रामं पश्यन्ति ।
लक्ष्मणः गच्छता रामेण सह वनं गच्छति ।
शबरी उपविशते रामाय फलं ददाति ।
उपविशतः रामात् हनुमान् ऊर्मिकं स्वीकरोति ।
गच्छतः रामस्य पिता दशरथः ।
गच्छति रामे लक्ष्मणः स्निहयति ।

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

जातीपुष्पं जिघ्रता² तेन आनन्दः अनुभूतः ।

क्रीडद्भिः बालैः महान् कोलाहलः कृतः ।

पतता शिशुना उच्चैः रुदितम्⁴ ।

चित्रं पश्यद्भिः जनैः चित्रस्य दोषाः चर्चिताः ।

गानं शृण्वता तेन निद्रा कृता ।

¹⁰जानद्भिः अपि जनैः नियमः न अनुपालितः¹¹ ।

सन्मार्गे गच्छता भवता सर्वं साध्यते ।

निन्दद्भिः जनैः अन्यस्य दोषाः एव ⁸अवलोक्यन्ते ।

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

धावते बालकाय लेखनीं देहि ।

क्रीडद्भ्यः बालकेभ्यः पाठः न रोचते ।

वेगेन आगच्छतः यानात् मम भीतिः ।

उद्गच्छतः¹³ कोपात् सः कम्पते ।

विकसतः पुष्पस्य सौन्दर्यम् अपूर्वम् ।

युद्धं कुर्वतः रामस्य पराक्रमं देवाः श्लाघितवन्तः ।

गच्छति तस्मिन् याने ५० जनाः सन्ति ।

पाठं पठत्सु बालकेषु गोविन्दः प्रथमं स्थानं प्राप्नुयात् ।

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

I. अधस्तनशब्दानां सूचितानि विभक्तिरूपाणि एकवचनान्तानि लिखत
उदा - शृण्वन् निर्देशकः - तृतीया - शृण्वता निर्देशकेन

१. पतन् रजकः - पञ्चमी पततः रजकात्
२. चिन्तयन् विमर्शकः - तृतीया . चिन्तयता विमर्शकेन
३. विकसत् पुष्पम् - षष्ठी विकसतः पुष्पस्य
४. कुर्वन् सेवकः - चतुर्थी कुर्वते सेवकाय
५. पश्यन् पितामहः - सप्तमी ... पश्यति पितामहे
६. उद्गच्छत् क्षीरम् - षष्ठी उद्गच्छतः क्षीरस्य

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

I. अधस्तनशब्दानां सूचितानि विभक्तिरूपाणि एकवचनान्तानि लिखत
उदा - शृण्वन् निर्देशकः - तृतीया - शृण्वता निर्देशकेन

७. वहन् वायुः - पञ्चमी वहतः वायोः

८. कर्तयन् सौचिकः - सप्तमी ... कर्तयति सौचिके

९. पृच्छत् मित्रम् - चतुर्थी पृच्छते मित्राय

१०. ताडयन् दुष्टः - तृतीया ताडयता दुष्टेन

११. गायन् गायकः - सम्बो. प्र ... गायन् नायक!

१२. पिबन् मुकुन्दः - सम्बो. प्र ... पिबन् मुकुन्द!

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

II. अधोनिर्दिष्टानां शब्दानां बहुवचनान्तरूपाः
उदा - मिलता मित्रेण - मिलद्भिः मित्रैः

१. खादते युवकाय खाद्भ्यः युवकेभ्यः
२. तिष्ठतः भटस्य तिष्ठतां भटानाम्
३. लिखता छात्रेण लिखद्भिः छात्रैः
४. चालयति जने .. चालयत्सु जनेषु
५. धावति वृद्धे धावत्सु वृद्धेषु
६. लिखते लिपिकाराय लिखद्भ्यः लिपिकारेभ्यः

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

II. अधोनिर्दिष्टानां शब्दानां बहुवचनान्तरूपाः
उदा - मिलता मित्रेण - मिलद्भिः मित्रैः

७. पतता वानरेण पतद्भिः वानरैः
८. अभिनयतः नटात् . अभिनयद्भ्यः नटेभ्यः
९. आचरते मुनये आचरद्भ्यः मुनिभ्यः
१०. हे रुदन् बाल हे रुदन्तः बालाः!
११. विकसत् पुष्पम् विकसन्ति पुष्पाणि

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

III. अधः कर्तरिप्रयोगे वाक्यानि सन्ति । तेषां कर्मणि/भावे-
प्रयोगरूपं लिखत ।

उदा - सन्मार्गे गच्छन् जनः सर्वं साधितवान् ।

सन्मार्गे गच्छता जनेन सर्वं साधितम् ।

१. निद्रां कुर्वन् सः स्वप्नं दृष्टवान् ।

निद्रां कुर्वता तेन स्वप्नः दृष्टः

२. द्वारे तिष्ठन्तः रक्षकाः प्रवेशं निवारितवन्तः ।

द्वारे तिष्ठद्भिः रक्षकैः प्रवेशः निवारितः

३. विकसत् पुष्पम् अधः पतितवत् ।

विकसता पुष्पेण अधः पतितम् (..... ।

४. जनानाम् अज्ञानं जानन ज्ञानी मौनेन स्थितवान् ।

जनानाम् अज्ञानं जानता ज्ञानिना मौनेन स्थितम्

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

५. युद्धं कुर्वन्तः सैनिकाः वीरस्वर्गं प्राप्तवन्तः ।

युद्धं कुर्वद्भिः सैनिकैः वीरस्वर्गः प्राप्तः

६. वस्त्रं धरन् सन्दीपः पानीयं पातितवान् ।

वस्त्रं धरता सन्दीपेन पानीयं पातितम्

७. उत्तरं चिन्तयन् प्रवीणः पुस्तकम् अन्विष्टवान् ।

उत्तरं चिन्तयता प्रवीणेन पुस्तकम् अन्विष्टम्

८. जलं नयन् श्रीधरः दूरदर्शनं दृष्टवान् ।

जलं नयता श्रीधरेण दूरदर्शनं दृष्टम्

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

IV. आवरणे दत्तानां शब्दानाम् उचितैः रूपैः रिक्तस्थानानि पूरयत ।

उदा - चर्चा कुर्वतां शिक्षकाणां नामानि न जानामि । (कुर्वन्तः)

१. वृक्षात् पतद्भ्यः नारिकेलेभ्यः^{५.३} दूरं गच्छ । (पतन्ति)
२. प्रशस्तिं प्राप्नुवते^{४.१} बालाय ते धनं दत्तवन्तः । (प्राप्नुवन्)
३. भगवद्गीतां शृण्वता^{३.१} भक्तेन आनन्दः अनुभूतः । (शृण्वन्)
४. पठत्सु^{७.३} बालकेषु सत्यनारायणः उन्नतः । (पठन्तः)
५. तत्र नृत्यतः^{६.१} छात्रस्य पिता नटराजः । (नृत्यन्)

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

IV. आवरणे दत्तानां शब्दानाम् उचितैः रूपैः रिक्तस्थानानि पूरयत ।

उदा - चर्चा कुर्वतां शिक्षकाणां नामानि न जानामि । (कुर्वन्तः)

१. वृक्षात् ... **पतद्भ्यः** नारिकेलेभ्यः दूरं गच्छ । (पतन्ति)
२. प्रशस्तिं .. **प्राप्नुवते** ... बालाय ते धनं दत्तवन्तः । (प्राप्नुवन्)
३. भगवद्गीतां .. **शृण्वता** ... भक्तेन आनन्दः अनुभूतः । (शृण्वन्)
४. **पठत्सु** बालकेषु सत्यनारायणः उन्नतः । (पठन्तः)
५. तत्र..... **नृत्यतः** छात्रस्य पिता नटराजः । (नृत्यन्)

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

६. आतपे ... क्रीडद्भ्यः ... युवकेभ्यः शीतलपेयं रोचते । (क्रीडन्तः)
७. विदेशतः . आगच्छद्भिः ... भारतीयैः भारतदेशः श्रद्धया नमस्कृतः ।
(आगच्छन्तः)
८. उपरिष्ठात् ... पततः .. शिलाखण्डात् जनाः भीताः । (पतन्)
९. ... खनताम् कर्मकराणां श्रद्धां पश्य । (खनन्तः)
१०. करुणां प्रदर्शयति ... शम्भौ भक्तिः कर्तव्या । (प्रदर्शयन्)

शतृ-प्रत्ययः पुल्लिङ्गः - 4

तकारान्तः पुंलिङ्गः 'पठत्' शब्दः

	ए.व.	द्वि.व.	ब.व.
प्र. वि.	पठन्	पठन्तौ	पठन्तः
द्वि. वि.	पठन्तम्	पठन्तौ	पठतः
तृ. वि.	पठता	पठद्भ्याम्	पठद्भिः
च. वि.	पठते	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
प. वि.	पठतः	पठद्भ्याम्	पठद्भ्यः
ष. वि.	पठतः	पठतोः	पठताम्
स. वि.	पठति	पठतोः	पठत्सु
सम्बो. प्र.	हे पठन्	हे पठन्तौ	हे पठन्तः

सन्धिः

सन्धिः

जश्त्व-सन्धिः

क् ख् ग् घ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ग्
च् छ् ज् झ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ज्
ट् ठ् ड् ढ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ड्
त् थ् द् ध् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = द्
प् फ् ब् भ् + स्वराः / मृदु-व्यञ्जनानि = ब्

श्चुत्व-सन्धिः

स्	श्	श्
त थ द ध न	+	=
च छ ज झ ञ		च छ ज झ ञ

ष्टुत्व-सन्धिः

स्	ष्	ष्
त् थ् द् ध् न्		
ट् ठ् ड् ढ् ण्		ट् ठ् ड् ढ् ण्

अनुस्वार-सन्धिः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरं "म्" (मकारः)

परपदस्य आदि-अक्षरं - स्वरः	म् (मकारः) एव
परपदस्य आदि-अक्षरं - व्यञ्जनम्	म् (मकार) स्थाने अनुस्वारः

परसवर्ण-सन्धिः

पूर्वपदस्य अन्तिमाक्षरम् अनुस्वारः

परपदस्य आदि-अक्षरं - वर्गीय-व्यञ्जनम्

वर्गस्य-अनुनासिका

अं + कः	=	अङ्कः
मुं + चः	=	मुञ्चः
मं + डनम्	=	मण्डनम्
आनं + दः	=	आनन्दः
कं + पः	=	कम्पः

परसवर्ण-सन्धिः

पदान्ते अनुस्वारः

पदान्ते तकारः

परपदस्य आदि-अक्षरं - लकारः

परपदस्य आदि-अक्षरं - लकारः

सं + लापः = सँल्लापः

तत् + लयः = तल्लयः

विद्वान् + लिखति = विद्वँल्लिखति

परसवर्ण-सन्धिः

पदान्ते अनुस्वारः

परपदस्य आदि-अक्षरं - वर्गीय-व्यञ्जनम्

वर्गस्य-अनुनासिका
Optional

अहं + करोमि =

वक्रं + चलति =

तं + डमरुम् =

सं + पादयति =

अहं करोमि / अहङ्करोमि

वक्रं चलति / वक्रञ्चलति

तं डमरुम् / तण्डमरुम्

सं पादयति / सम्पादयति

परसवर्ण-सन्धिः

अं + बा

अम्बा

सं + धिः

सन्धिः

अं + कं:

अङ्कः

चं + पूः

चम्पूः

भां + डारम्

भाण्डारम्

परसवर्ण-सन्धिः

गङ्गा

गं + गा

अञ्चलम्

अं + चलम्

अण्डम्

अं + डम्

कण्टकम्

कं + टकम्

बन्धः

बं + धः

परसवर्ण-सन्धिः

धर्मं + चर

धर्मञ्चर / धर्मं चर

शं + करः

शङ्करः / शंकरः

सं + पतिः

सम्पतिः / संपतिः

तं + टङ्कारम्

तण्टङ्कारम् / तंटङ्कारम्

त्वं + करोषि

त्वङ्करोषि / त्वं करोषि